

UN EPISODI DE LA GUERRA CIVIL CATALANA: EL SETGE D'ALCOVER (1463-1464)

Un dels episodis més interessants de la guerra civil catalana, i tanmateix ben poc estudiat, és el llarguíssim setge que va patir la vila d'Alcover, defensant la causa del Principat gairebé en solitari i durant no res menys que un any i mig.

Poc estudiat, però, no vol dir pas desconegut. La primera referència ja la va publicar Zurita als seus *Anales* el 1668, i independentment, també se'n féu ressò el canonge Blanc al seu *Arxiepiscopologi*, acabat de redactar el 1664. Però és sobretot a les fonts impreses locals on més tinta s'ha vessat en la narració d'uns fets que, a aquest nivell, han esdevingut mítics. Sobretot a partir dels textos de Cosme Vidal a *Alcover, monografia històrica*, publicada el 1897 i reimpressa (i ampliada per altres autors) el 1973, amb el títol *Història d'Alcover*.

Modernament també s'han fet estudis d'un caire més científic entorn els fets que comentem, com són els de Josep Iglésies, Francesc Cortiella i els meus mateixos. Aquests estudis però, tenen sempre un caràcter més ampli i el cas d'Alcover no queda tractat sinó només superficialment⁽¹⁾.

(1) Les obres referides fins aquí són les següents: ZURITA: *Anales de la Corona de Aragón*, v. IV, llibre. XVII, cap. LVII; BLANC: *Arxiepiscopologi de la Santa Església Metropolitana i Primada de Tarragona*, v. II, p. 113; VIDAL: *Història d'Alcover*, pp. 22-25; IGLÉSIES: *Pere d'Urrea i la guerra de Joan II al Camp de Tarragona*, pp. 47-52; CORTIELLA: *Una ciutat catalana a darreries de la Baixa Edad Mitjana: Tarragona*, pp. 374-377; GORT: *Reus i el Camp durant la Guerra Civil, 1462-1472*, pp. 68-96. Cal no oblidar aquí una obra clàssica: MORERA: *Tarragona Cristiana*, v. III, pp. 255-271.

LES FONTS DOCUMENTALS

Hom ha fet observar sempre que no existeix documentació entorn el setge d'Alcover. Així ens ho refereix Iglésies: «Encara que respon més a la veu d'una tradició que a la documentació històrica, altrament inexistent, l'alcoverí Cosme Vidal ens ofereix una descripció esquemàtica dels fets...»⁽²⁾. Certament aquesta font és la correcta pel que fa Cosme Vidal, però no és pas cert del tot que no hi hagi documents, car se n'han conservat alguns.

Anem a resseguir breument aquestes fonts. Primerament cal citar la mateixa documentació alcoverenca. A l'Arxiu Municipal es conserva un pergamí —posterior als fets— que fa referència a l'assalt final i les seves conseqüències a la vila. Els fons notariais de la vila —avui conservats a l'Arxiu Històric Arxidiocesà de Tarragona— també ens aporten una certa informació sobre el llarg setge, malgrat no se'ns hagi conservat cap document dels seus darrers moments.

Les fonts comarcals també ens aporten algunes notícies al respecte. Cal citar aquí la documentació conservada a l'Arxiu Històric provincial de Tarragona, els arxius comarcals de Reus i de Valls⁽³⁾ i el municipal de La Selva del Camp. També cal tenir en compte la documentació conservada a l'Arxiu de la Corona d'Aragó, a Barcelona, i l'Arxiu Històric Nacional, a Madrid⁽⁴⁾.

EL CAMÍ VERS LA REBEL·LIÓ

Des dels primers moments del conflicte, la vila d'Alcover, com també la totalitat del Camp de Tarragona, es va posar al costat de

(2) IGLÉSIES, Id., p. 50.

(3) L'Arxiu Històric Comarcal de Reus conserva íntegrament la sèrie de les actes municipals dels anys de la guerra, així com alguns llibres de clavaria i la sèrie de manuals notariais, cosa que ens ha permès, en molt bona mesura, refer l'evolució històrica de la guerra al Camp. En canvi, dissortadament, no és aquest el cas de Valls, on no s'ha conservat el volum corresponent als anys 1463-1464 que ara ens interessaria, ni tampoc cap altre volum fins el 1472. Tampoc s'ha conservat, referit a aquests dos anys, cap llibre de clavaria (FIDEL DE MORAGAS: *Catàleg dels llibres, pergamins i documents antics de l'Arxiu Municipal de la ciutat de Valls*, passim). Cal assenyalar respecte a Valls que d'aquests dos anys tampoc s'ha conservat cap manual notarial (RAMON-FUENTES: *Inventari dels protocols notariais de l'Arxiu Històric Arxidiocesà de Tarragona*, pp. 244-258).

(4) La documentació conservada a l'Arxiu Històric Provincial de Tarragona, així com a l'Arxiu Municipal de La Selva del Camp —que aplega documentació comunal— i l'Arxiu Històric Nacional de Madrid, ja va ser buidada per CORTIELLA. Pel que fa a aquestes fonts, aquí hem utilitzat l'esmentat treball.

la causa del Consell del Principat i contra Joan II. Els alcoverencs van participar conjuntament amb els restants camperols en alguns fets d'armes durant l'estiu i la tardor de l'any 1462. Però els fets aviat es capgiraren pels camperols, car el primer de novembre la ciutat de Tarragona queia a mans del rei Joan i els llocs del Camp van passar d'immediat sota la seva obediència. Començava ara un temps de forta repressió contra la ciutat i els llocs del Camp. Al mateix temps, les forces fidels al Consell del Principat continuaven actuant a la comarca, dos aspectes que devien incidir directament a la rebel·lió d'Alcover.

Vegem-ne en detall pel que fa al nostre cas concret d'Alcover i començant des del moment que la vila es va retre en mans de Joan II⁽⁵⁾.

DE JOAN II A ENRIC I

El mes d'octubre del 1462 va ser ben difícil pels camperols. El rei va penetrar al Camp des del Penedès, mentre que l'arquebisbe Pere d'Urrea ho feia des de les Muntanyes de Prades. El dia 17 la ciutat de Tarragona ja era assetjada i alguns llocs del Camp ja havien estat ocupats.

El nerviosisme camperol resta en aquests moments ben palès. Per una banda, fugint dels pobles els que suposadament eren més compromesos —cas, si més no, de Reus— o bé anant de manera desorientada, com és el cas de dos alcoverencs, elegits el dia 25 d'octubre per missatgers comunals sense saber on havien d'anar⁽⁶⁾.

Tarragona va caure l'1 de novembre i tot seguit el comte de Prades enviava lletres als llocs del Camp comminant-los a rendir-se⁽⁷⁾. Alcover, com la resta dels pobles va preferir donar-se i, així, el dia 5 de novembre⁽⁸⁾ es va presentar a la vila el secretari reial

(5) Obviem la descripció dels fets fins aquí, prou generals, i que trobareu en detall a GORT, Id., pp. 29-64. També, per evitar un excés de notes, no donarem les fonts de totes aquelles notícies de caràcter general, i ens remetem a l'esmentada obra.

(6) AHAT, Man. Not. 1462-1464, f. 9v: «Nosaltres [Ramon Sort i Bernat Massó] per tant com són elegits en anar fer misatgeria ab los pròmens de la Comuna del Camp no sabem hon...».

(7) Si més no Reus va rebre una lletra que va fer dir al Consell de la vila «*que ns donem al senyor rey, sinó que destroiran en béns e en perssona*» (AHCR, Llibre del Consell, v. 1, f. 243v).

(8) AHAT, Man. Not. 1462-1464, paper solt. El document porta per data «*divendres a 6 de novembre de 1462*». La data conté un error, perquè el dia 6 va escaure en dissabte. Així, considerant més factible d'equivocar-se en el dia del mes que en el de la setmana, donem per data el dia 5, que era, efectivament, divendres.

Gaspar d'Eranyo, amb l'encàrrec de restituir la prestació de sagrament i homenatge pel rei.

L'esmentat dia, i convocats a l'església major per manament del batlle local, Pere Munter, i per mitjà del saig Antoni Miquel, els alcoverencs es van congregar per tal de prestar l'homenatge en mans del secretari reial, sempre, és clar, sense perjudici del jurament, fidelitat i homenatge a l'arquebisbe tarragoní. En total en aquesta ocasió —o si més no, aquest dia— van prestar l'homenatge seixanta-un caps de casa⁽⁹⁾.

A partir d'aquests moments, Alcover, com la ciutat i tot el Camp de Tarragona, va quedar subjecte a les arbitrietats, a la represàlia, tant per part de Rodrigo de Rebolledo —com a capità del Camp, pel rei— com per l'arquebisbe Pere d'Urrea.

D'aquesta política repressora n'és mostra l'acord que va prendre el Consell de la Comuna, reunit el 20 de gener del 1463, que es queixava contra l'actitud de Rebolledo: els castllans dels castells per ell nomenats, feien mal pertot arreu, prenent el bestiar dels veïns, així com la palla i d'altres vitualles. A més també es protestava perquè a Reus es foragitaren uns veïns sense cap causa... Malgrat no tenir cap notícia concreta referent a la repressió a Alcover, ni sobre les empres d'homes al servei de la host reial o arquebisbal, cal creure que la vila també va patir aquests fets que havien d'ocasionar un fort malestar al Camp i que havien de fer pensar en la possibilitat de retornar a l'obediència del Consell del Principat.

Un probable símptoma en aquest sentit, pot ser l'ajornament ordenat per l'arquebisbe d'una reunió comunal que s'havia de celebrar el 28 de febrer del 1463 i on cal suposar que hom volia presentar nous greuges a Pere d'Urrea. Malgrat que la reunió no es va poder celebrar formalment, sabem que s'hi van aplegar els representants de La Selva del Camp, Reus, Alcover, Constantí, Riudoms, Alforja, Mont-roig, Riudecanyes, Tamarit, Les Borges del Camp, Vinyols i el Codony, sense que hi poguessin assistir els representants de Valls a causa de la proximitat a la seva vila d'una host del Principat. La Comuna no es tornaria a reunir fins el 18 de juny, amb la prèvia convocatòria del mateix arquebisbe.

Paral·lelament, des de finals de 1462 i al llarg dels primers me-

(9) ¿Cal pensar que aquesta xifra correspon a la totalitat dels caps de casa que hi havia aleshores a Alcover? De ser així caldria també pensar que la gran majoria del veïnat havia fugit. Probablement, però, el que passa és que la relació que se'n ha conservat no és completa. El més possible és que en dies successius hi hagués nous actes d'homenatge.

sos de 1463, les hosts del Consell del Principat van actuar reiteradament al Camp: el 15 de desembre corria la veu que s'apropaven castellans, tant per terra com per mar⁽¹⁰⁾; a principis de gener Falset es trobava en dificultats, car una host del Principat era al Priorat; a mitjan mes, la host de l'arquebisbe havia d'anar a Torredembarra, a finals d'aquest mateix mes hi hagué una topada prop de Reus entre les hosts del Principat i del rei; a finals de febrer una host del Principat s'apropava a Valls, on encara hi devia ser, almenys, a principis de març; així com una altra host sembla que es trobava entre Miramar i Riudoms; a mitjan mes de març Rebolledo intentava assaltar Vila-rodona, sense èxit,...

El camí vers la rebel·lió, doncs, semblava factible: hi havia un descontentament general al Camp, hi havia també una situació militar que permetia un cert optimisme. Així, Alcover, quan se li va presentar l'ocasió, va retornar a l'obediència del Consell del Principat.

I l'ocasió es va presentar el 18 de març⁽¹¹⁾. En un tal dia trobem a la vila un comissari regi —d'Enric I—, Carles de Cortes, prenent l'homenatge als veïns. No sabem quins passos van donar els alcoverencs abans d'arribar a aquest moment, ni com aquest comissari va fer cap a Alcover. Volem creure —això sí, sense proves— que aquella host del Principat que hem vist moure's prop de Valls es devia presentar davant d'Alcover, i la vila, en lloc d'aparellar-se a la defensa, els obriria les portes de la muralla. En comptar amb una certa força militar la vila es devia decidir a llençar-se a aquesta difícil aventura.

El fet cert és que un tal dia els jurats i consellers d'Alcover, conjuntament amb el batlle Pere Munter i força veïns, es van congreguar a l'església major de la vila, on van prestar el sagrament i l'homenatge en mans del referit comissari. En aquest dia van ser seixanta-cinc els veïns que assistiren a l'acte i prestaren l'homenatge.

Dos dies més tard, el diumenge 20 de març⁽¹²⁾ es van celebrar dos actes de presa d'homenatge, ambdós també a l'església major i davant el batlle i el comissari. La primera va ser després de la missa matinal, moment que van prestar l'homenatge cinquanta-set veïns.

(10) Els castellans formaven part de les hosts enviades pel rei Enric I —Enric IV de Castella— en ajut del Principat.

(11) AHAT, Man. Not. 1462-1464, f. 25r. La data del document és «divendres, 17 de març de 1463». El dia 17 va escaure en dijous i no en divendres, d'aquí que donem per data el dia 18. Vegi's la nota núm. 8.

(12) AHAT, Man. Not. 1462-1464, f. 25v. Les dates, ara, corresponen a les del document.

La segona va ser després de la missa major, i ho van fer trenta-set veïns més.

Encara el dia següent, el dilluns dia 21, van prestar l'homenatge nou persones més i, una setmana més tard, el dia 28, ho feien els escolars i el clergue Joan Plana, a més d'un foraster, Pasqual Soler, del Rourell.

En prestar l'homenatge, hom acostumava a especificar que ho feia salvant la fidelitat a l'arquebisbe i a l'església de Tarragona. En aquesta ocasió, si bé els alcoverencs van respectar la forma, es van «oblidar» de citar l'arquebisbe —que a més, era a la vegada senyor directe i eminent de la vila— i es van limitar a fer-ho *salvis juribus ecclesie Terrachone*. I és que no podien guardar la fidelitat, precisament, a l'enemic que més els havia de combatre.

EL PRIMER SETGE

La notícia del canvi d'obediència d'Alcover havia de córrer ràpidament pels llocs del Camp i els partidaris del rei Joan devien témer una reacció més àmplia, seguint l'exemple alcoverenc. I es van moure d'immediat. Així, ens consta que ja el dia 19 es va ordenar l'ocupació militar —preventiva— de Reus. ¿Va succeir el mateix en altres llocs del Camp? No ho sabem, però és també ben possible. El fet és que de moment ningú no va seguir l'exemple alcoverenc, tret, potser, de Montbrió del Camp, on és possible que també hi hagués hagut un intent de rebel·lió⁽¹³⁾.

Mentrestant, cal suposar que Alcover es preparava per a la defensa: s'arreglarien queviures, així com també llenya i altres matèries necessàries, s'adobaria la muralla, es prepararien les armes, s'acumularien els passadors i la pólvora, es nomenarien els capitans —el de la vila i el de la host—...

Calia fer tot això perquè la primera escomesa de l'enemic no havia de tardar en produir-se. Certament, el primer setge es va produir unes dues o tres setmanes més tard de la rebel·lió. En concret, pels dies de la setmana santa, que aquest any va escaure entre el 4 i el 10 d'abril.

(13) Si més no, sabem que després del primer setge d'Alcover l'arquebisbe, acompanyat de vint-i-cinc homes, va anar dos dies a Montbrió del Camp «*per visitar lo dit loch com stave*» (MORERA, Id., v. III, p. 255).

Davant la vila es va presentar l'arquebisbe Pere d'Urrea «*ab tot son poder*» i la va assetjar durant uns catorze dies amb l'ajut de Rebolledo, que portava els seus cavallers i seixanta tarragonins.

Durant aquests dies angoixosos, els alcoverencs demanaren ajuda a Barcelona, així com també anaren als altres llocs del Camp en un intent d'aconseguir que els pobles se sumessin a la rebel·lió, sense èxit⁽¹⁴⁾. Però la Generalitat sí que se'n va fer ressò i va enviar una host a les ordres del capità Garcia Romero. Aquesta host, però, sembla que va ser frenada abans de poder arribar a Valls⁽¹⁵⁾.

Amb tot, la vila d'Alcover va saber resistir el setge i potser encara van fer alguna cavalcada, ja que ens consta que el dia 15 d'abril hom parlava de situar una guarnició a la Selva del Camp «*en custòdia e guarda del Camp, perquè poguesen cascuns anar a farines e lenyas e altres coses que porien fer*»⁽¹⁶⁾. Si més no, aquesta notícia ens permet creure en algunes sortides dels alcoverencs o bé en la presència al Camp d'alguna host del Principat, ¿potser la de Garcia Romero?

El fet és que aquest primer setge va fracassar i l'arquebisbe va haver d'aixecar-lo. Alcover, però, no va tenir una victòria gratuïta, ans bé, va conèixer les primeres víctimes, car la vila va patir almenys la pèrdua de set veïns, tots ells morts, suposadament, en combat⁽¹⁷⁾, a més d'un cert nombre de ferits que no podem precisar.

EL TEMPS DE LA «TREVA»

Sembla ser que després d'aquest primer setge la vila va conèixer uns mesos de relativa tranquil·litat, malgrat l'actuació més o

(14) Si més no coneixem el cas de Reus, on el dia 14 d'abril Berenguer Miret, d'Alcover, es presentava davant el Consell de Reus tot dient «*que .j. vegada que nos que.ns donem a Barchinona e que seriem ben tractats*» (AHC, Llibre del Consell, v. I, f. 266v).

(15) MORERA, Id., pp. 255-256.

(16) AHC, Llibre del Consell, v. I, f. 267r.

(17) El nombre de morts l'hem determinat a partir de les notícies que ens aporta el manual notarial corresponent a aquest any. Cal dir que aquest manual no assenyala enlloc que aquests veïns haguessin mort en combat. Si els atribuïm aquesta mort és a causa de les característiques de llur testament. Tots ells van morir sense testar i el document va ser fet uns dies més tard pels seus familiars. La concentració d'aquest tipus de testament en unes poques dates que, a més, vénen a coincidir amb els primers dies posteriors al setge, ens ha fet establir la més que probable relació.

menys continuada dels escamots d'una banda i de l'altra. És el temps que ve a coincidir amb la treva signada entre Enric I i Lluís XI de França, de tres mesos de durada i que anava des del 23 d'abril al 23 de juliol.

El 24 de maig a la Cancelleria de Barcelona es despatxaren unes lletres dirigides –entre altres– als alcoverencs on, per la primera, els anunciaven l'existència d'aquesta treva i, per la segona, els manava que durant el temps de la treva no deixessin entrar cap enemic a la vila.

Mercès aquestes dues lletres coneixem els noms d'alguns dels defensors d'Alcover en aquells moments: Joan de Sant Joan, capità de la vila, Martí de Soces, capità, i Guerau de Barberà, capità del Penedès⁽¹⁸⁾. La presència d'aquest darrer personatge ens informa, de pas, de l'ajut d'uns homes d'armes forasters.

La treva, però, no va ser massa duradora i encara mentrestant es devia produir alguna topada esporàdica. Si més no, a principis de juny va morir un altre alcoverenc⁽¹⁹⁾. El 18 de juny es va congregar –per ordre de l'arquebisbe– el Consell de la Comuna del Camp. Aleshores feia cinc mesos que aquest Consell no s'havia pogut reunir i si ara ho feia era sense la presència d'Alcover –com és natural– i perquè Pere d'Urrea necessitava diners; «*lo senyor patriarcha vol que sien asoldegats rocins per guardar la tera*»⁽²⁰⁾.

La treva –si és que mai va ser totalment vigent–, va acabar trencant-se. Sigui ja per l'acció dels esmentats «rocins» de l'arquebisbe o d'alguna altra host. El fet és que les hosts del Principat que eren al Camp, van aprofitar el moment de treva per retirar-se a Tortosa, tot i que havien rebut el sou per restar al Camp. A finals de juny els alcoverencs lamentaven aquesta retirada i, sobretot, se sentien agreujats per l'actitud dels cavallers navarresos, que agafaren el sou i marxaren seguidament⁽²¹⁾. La retirada d'aquestes hosts va permetre l'arquebisbe de damnejar amb més facilitat els pobles enemics. Alcover es va veure ara en un greu perill i va comunicar tots aquests fets a Barcelona. Així, el 27 de juny, la Cancelleria catalana, en saber aquestes notícies, escrivia al batlle d'Alcover dema-

(18) SOBREQÜÉS: *Catálogo de la Cancillería de Enrique IV de Castilla, señor del Principado de Cataluña (Lugartenencia de Juan de Beaumont, 1462-1464)*, pp. 226, docs. núms. 1170-1171.

(19) AHAT, Man. Not. 1462-1464, f. 35 r, (vegi's nota 17).

(20) AHCR, Llibre del Consell, v. I, f. 271r.

(21) SOBREQÜÉS, id., p. 267. doc. núm. 1382.

nant-li que enviés informació sobre el trencament de la treva feta pels partidaris del rei Joan⁽²²⁾.

La resposta dels alcoverencs a la cancelleria de Barcelona havia d'incloure una petició d'auxili per quant la vila seria en una situació prou compromesa. Així, a Barcelona, hom va nomenar una comissió perquè «*hagen càrrech de pensar en lo socors demanat per la vila de Alcover e per lo castell de Penafeyta, e qual provisió s.i deu e pot fer e lo que hauran pensat refiren al present Consell [del Principat]*»⁽²³⁾. Malauradament, desconeixem quina va ser la seva decisió, encara que cal suposar que trametrien algun ajut. En qualsevol cas el perill de moment devia passar ja que, probablement a finals d'aquest mateix mes de juliol, els homes d'Alcover van fer, almenys, una cavalcada fins prop de Vilallonga, on van fer sis presoners i van prendre un cert nombre de bestiar, tant major com menor⁽²⁴⁾.

Pel mes de juliol sembla ser que la vila només va conèixer dues pèrdues humanes⁽²⁵⁾. Cal consignar en aquesta ocasió que les dues víctimes no eren pròpiament alcoverenques, sinó de gent que probablement eren refugiats a la vila, l'un era de la Secuita i l'altre de Mont-ral, ambdós però, ara eren veïns d'Alcover.

De fet, no es tracta tampoc dels primers forasters morts a la vila. Ja al primer setge trobem un veí de la Selva del Camp. I és que, probablement, hi hagué força gent que es va refugiar a Alcover. Certament no podem oferir aquí cap mena de càlcul sobre el seu nombre, però sí que podem constatar la seva presència de manera indirecta. Així en trobem entre les víctimes i també com a testimonis en testaments, o bé prestant jurament com és el cas d'un veí de Vilaverd, que el 29 d'agost va prestar sagrament i homenatge en mans del batlle d'Alcover, Joan Erau. A més dels citats trobem encara alguns noms de gent de Montblanquet, Reus, Farena, Juneda, Canyís de la Frontera (?), Rourell, i encara altres sense especificar la procedència⁽²⁶⁾.

(22) Id., p. 267 doc. núm. 1283.

(23) BOFARULL: *Colección de Documentos Inéditos del Archivo de la Corona de Aragón*, v. XXIII, p. 345.

(24) El dia 5 d'agost s'ordenava, des de Barcelona, al capità, jurats i prohoms d'Alcover que tornessin els sis homes, vint-i-sis caps de bestiar gros i cert nombre de menor que havien pres a Vilallonga, ja que els veïns d'aquesta població eren fidels al Principat (SOBREQUÉS, Id., p. 303, doc. núm. 1578).

(25) AHAT, Man. Not. 1462-1464, f. 36v i 38v.

(26) Id., passim.

EL SEGON SETGE

A finals del mes d'agost ens consta per primera vegada a la vila el capità Garcia Romero⁽²⁷⁾. És ben possible que per aquestes dates fes ja un cert temps que aquest capità havia arribat a Alcover. Ell havia de ser el defensor de la vila, però durant les seves primeres setmanes a la població, ell i els seus homes van observar un comportament que va fer sospitar als jurats de la vila d'algun intent de traïció. Així sabem que es mantenien uns certs tractes —no sabem de quina naturalesa— amb gent enemiga i particularment amb gent de Reus, i tot sense donar part de les seves gestions als jurats. Una tal actuació va fer trametre una lletra de protesta a Barcelona, mesura que va fer que tot seguit —el 10 de setembre— i des de la cancelleria barcelonina se li ordenés de suspendre tota mena de tractes amb l'enemic i, pel que fa a Reus, s'havia d'aconsellar amb els jurats⁽²⁸⁾.

La situació a Alcover, aquest referit mes de setembre, prendria un gir brusc. Novament la vila anava a ser assetjada. Ja entre finals del mes d'agost i principis de setembre van morir tres dones, ¿mortes per algun escamot enemic mentre treballaven la terra, al camp? Però no és fins a mitjan mes quan es consolida un nou setge, amb la presència, novament, de l'arquebisbe tarragoní, acompanyat en aquesta ocasió del comte de Prades.

El setge devia començar a mitjan mes de setembre, ja que ens consta que el dia 14 l'arquebisbe —no pas sense dificultats⁽²⁹⁾— emprava les hosts dels pobles del Camp per marxar contra Alcover. És probable que aquest mateix dia o el dia següent la vila ja fos assetjada i s'allargà, almenys, durant un parell de setmanes o més.

Alcover, una vegada més, va demanar ajuda a Barcelona, on els diputats deliberaren que «*attès que diu la vila de Alcover ésser assetjada, que lo reverent abbat de Sant Benet, mossèn Guerau de Cervelló e Francesc Brich pensen que és de fer e comuniquen ab lo senyor don Johan de Beamunt sobre la provisió fahedora ab referir*»⁽³⁰⁾.

(27) Id., f. 27r.

(28) SOBREQÜÉS, Id., p. 349, doc. núm. 1828.

(29) Diem això perquè sabem que almenys la host de Reus va dificultar la marxa. Van mancejar fins que foren obligats a anar-hi. I probablement per aquestes dificultats l'arquebisbe va fer reunir el Consell de la Comuna el dia 29 de setembre on Pere d'Urrea va demanar diners per pagar cinquanta alacais perquè «*stigan en guarda de la tera, per què no y càlega anar gent a la gera*» (AHCR, Llibre del Consell, v. I, f. 277v.).

(30) BOFARULL, Id., v. XXIII, p. 404.

I la «provisió fahedora» en aquesta ocasió va consistir en enviar a Alcover alguns cavallers que eren a Poblet, així com també a Guerau de Barberà amb els seus cavallers, que en total en feien quaranta-cinc. Una vegada passat aquí el perill, Guerau de Barberà havia d'anar seguidament a Vilafranca del Penedès⁽³¹⁾. Però sembla ser que en aquesta ocasió no n'hi va haver prou amb la participació d'aquests cavallers, i així el 26 de setembre el capità alcoverenc, Garcia Romero, demanava nous socors a Barcelona⁽³²⁾.

La resposta va ser ben ràpida. El dia 28, el lloctinent general del Principat, Joan de Beaumont, escrivia a Menaut de Beaumont —que era a Tortosa— perquè aquest passés a Alcover, i si ell no hi podia anar, almenys que hi enviés cinquanta cavallers acabdillats per Anton de Saravia. Una vegada segur Alcover, podrien tornar novament a Tortosa⁽³³⁾. Sembla ser que el dia 1 d'octubre aquests cinquanta cavallers encara eren a Tortosa, i que el consell d'aquesta ciutat no els permetia la sortida, ja que ens consta una lletra dels diputats als procuradors de la ciutat de Tortosa, per la referida data d'1 d'octubre en la que se'ls prega que permetin i guiïn l'anada d'aquests cavallers a Alcover⁽³⁴⁾.

Quan aquests cavallers arribaren al Camp és probable que el setge ja hagués acabat, o almenys sabem que el comte de Prades ja no hi era i en tot cas només restava l'arquebisbe⁽³⁵⁾.

Durant aquest setge els alcoverencs van tenir força dificultats. Per una banda la vila va patir, almenys, sis morts, per una altra banda, seguien les diferències entre els jurats i el capità Garcia Romero, ara per la qüestió del salari dels seus vint-i-cinc homes⁽³⁶⁾.

I a jutjar per una lletra tramesa pels diputats al capità de la vila el dia 3 d'octubre, Alcover també havia de passar per moments cruels: «*E si chas ere que los enemichs portaven los presoners devant la vila per fer-ne palissada o demostració de voler aquells matar, ja se pot bé provehir segons vós sabeu, que los parents no.ls vegen o axí*

(31) SOBREQUÉS, Id. Id., p. 361, doc. núm. 1892.

(32) BOFARULL, Id., v. XXIV, p. 118.

(33) SOBREQUÉS, Id., p. 368, doc. núm. 1938.

(34) BOFARULL, Id., v. XXIV, p. 117.

(35) Segons una lletra enviada pels diputats a Garcia Romero, el dia 3 d'octubre, s'afirma que «*la vila no és de present de desemperar-ne lo animo no.s deu spantar pus lo comte de Prades e la sua gent és fora d'aquexa terra, e encare que hi fos no.m par hi haje perill*» (BOFARULL, Id., v. XXIV, p. 118).

(36) Pel que fa al nombre de morts, AHAT, Man. Not. 1462-1464, fs. 40r-44v; i respecte la qüestió de Garcia Romero, BOFARULL, Id., v. XXIV, pp. 118-119.

mateix dels presoners que vosaltres teniu fer lo semblant e axí la vila serà preservada de inconvenient»⁽³⁷⁾.

LA REBEL·LIÓ S'ESTÉN

Fins aquest moment Alcover resistia quasi en solitari, conjuntament amb Vila-rodona i el Catllar. Per aquest mes d'octubre Alforja se sumava a la rebel·lió, cosa que va obligar a l'arquebisbe d'establir-se a la Selva del Camp per estar més pròxim, a la vegada, a Alcover i Alforja. Aviat s'hi sumarien Cambrils⁽³⁸⁾ i, tímidament, el Pla i Mont-roig del Camp. I a la Conca de Barberà, l'Espluga de Francolí, Barberà i Sarraí.

Aquesta expansió dels focus de resistència havia de fer minvar considerablement la pressió sobre Alcover i més quan els esforços reialistes es dirigien vers l'Arboç per tal de frenar l'arribada de nous ajuts pels pobles del Camp. I de fet, no sembla que hi hagués cap altra acció armada entorn d'Alcover en tot el que resta de l'any 1463, malgrat que a mitjan d'octubre encara s'hi produís un altre mort.

I que retornaren fins a cert punt uns aires de normalitat ens ho ve a demostrar una sèrie de compra-vendes que tenim registrades per aquests mesos. Així, mentre que durant els sis primers mesos de rebel·lió només hi ha registrada una sola compra-venda de terra —al mes de juny, que va ser també un moment de relativa tranquil·litat—, ara al mes d'octubre en trobem dues i el mes de novembre tres⁽³⁹⁾.

LA REMISSIÓ DELS DEUTES

Però en aquest moment la vila va conèixer un altre problema immediat: els deutes. La vila devia estar arruïnada i els creditors forasters —tots ells del bàndol reialista— devien voler cobrar com més aviat millor. La vila, davant d'aquest problema, va decidir de demanar novament instruccions als diputats, a Barcelona. I aquests porta-

(37) BOFARULL, Id., v. XXIV, pp. 118-119.

(38) Sembla ser que Cambrils es va rebel·lar amb l'ajut de Garcia Romero i els alcoverencs (BOFARULL, Id., v. XXIV, p. 391).

(39) AHAT, Man. Not. 1462-1464, fs. 35v, 48r, 49r, 52v i 53r.

ren el tema a la deliberació del Consell del dia 6 de novembre: *«Item deliberaren e conclogueren tant quant en los dits senyors deputats e consellers que totes e qualsevol quantitats de peccunies les quals la universitat e singulars de la vila de Alcover vuy en dia deguen e sien tenguts e obligats pagar a qualsevol persones qui de present sien enemigues del Principat sien a la dita universitat e singulars de aquella vila absoltes e remeses e absolució de aquelles no ésser tenguts ne obligats ad imperpetuum en alguna manera»*⁽⁴⁰⁾.

Els diputats van contestar la petició dels alcoverencs el dia 15 de novembre i els van comunicar l'acord de remissió i absolució de tots els deutes que poguessin tenir amb persones que eren al bàndol enemic, concessió que justificaven en l'actitud heroica dels alcoverencs: *«Tantes són vostres virtuoses operacions e actes en defensa de la pàtria que elles a tot lo món notòries vos comenden granment d'on se pot dir portau corona per ésser tant vehins e circuïts dels enemics als quals teniu la cara ferma com a sforçats e bons cathalans»*⁽⁴¹⁾. Els alcoverencs devien rebre aquesta lletra amb una gran satisfacció, car quedaven alliberats d'una feixuga càrrega econòmica.

EL NOU REI, PERE IV

Després d'un temps d'haver renunciat Enric de Castella, la corona catalana va ser donada a un nét del darrer comte d'Urgell, Pere de Portugal.

El nou rei va arribar a Barcelona el dia 21 de gener del 1464 i l'endemà mateix, el dia 22, va enviar una sèrie de lletres encaminades a encoratjar els combatents: els comunicava la seva arribada i que calia que es mantinguessin forts i confiats en la defensa del territori, car si calia, el mateix rei aniria a ajudar-los. Aquesta lletra va ser enviada a tots els llocs que aleshores eren posats en més perill, com és el cas d'Alcover⁽⁴²⁾.

En conèixer la notícia del nou rei, els alcoverencs s'apressaren a demanar-li la confirmació dels privilegis de la vila, cosa que Pere

(40) BOFARULL, Id., v. XXIII, p. 448.

(41) Id., v. XXIV, p. 291.

(42) MARTÍNEZ FERRANDO: *Catálogo de la documentación de la cancelleria regia de Pedro de Portugal (1464-1466)*, v. I, p. 13, doc. núm. 1.

Els altres llocs que van rebre la mateixa lletra van ser Lleida, Escaladei, Santes Creus, Poblet, Sarrià, Tortosa, Ulldecona, Vila-rodona, i altres no especificats.

IV va fer des d'Igualada el dia 13 de febrer, i encara els comunicava que faria per ells tot el possible, «*certificant-vos que ans de ara havem haguda de vosaltres a vostres actes loable relació per la qual deueu de nos sperar retribució condigne*»⁽⁴³⁾.

Pere IV, a principis d'aquest mes de febrer, s'havia posat en marxa vers la zona de Cervera, cosa que també havia de contribuir a distreure la pressió sobre Alcover, ja que l'arquebisbe a mitjan febrer sortia del Camp amb la seva host, vers Cervera. De tota manera, pel mes de març hi hagué un moment força difícil per Alcover: a principis de mes sembla que l'arquebisbe concentrava la seva host a Constantí, a mitjan mes el mestre de Calatrava era a Valls amb «*moltitud de gent de cavall*». Alcover, doncs, davant aquests preparatius no podia restar sinó a l'aguait.

No sembla, però, que aquests exèrcits haguessin molestat Alcover —tret, potser, d'alguna cavalcada— ja que s'havien de dirigir contra Pere IV.

ELS DARRERS MESOS DE LA REBEL·LIÓ

Durant el mes d'abril, i a nivell nacional, sembla ser que l'activitat militar va ser més bé escassa. Però aquest breu parèntesi s'havia d'acabar aviat, amb l'atac de Joan II a Lleida a primers de maig. Les forces reialistes del Camp es posaven també novament en marxa, ara vers el Penedès i la Segarra, mentre que l'arquebisbe sembla ser que va retornar a la Selva del Camp, des d'on havia de controlar Alcover i Alforja, i després, també a primers de maig es va dirigir a Sarraí, vila que va conquerir.

El nou caire que prenia els aconteixements, i sobretot pel que fa a Sarraí, havia de fer neguitejar Alcover, així com els altres nuclis que resistien al Camp i a la Conca de Barberà. D'aquí que Pere IV el dia 5 de maig els escrivís dient-los que no s'havien de desanimar per la pèrdua de Sarraí, ja que ell en persona havia d'anar a combatre l'enemic a la setmana següent⁽⁴⁴⁾. Certament Pere IV va sortir de Barcelona el 12 de maig per dirigir-se a Lleida, però no va poder

(43) ACA, Cancelleria, Intrusos, Reg. núm. 21, f. 5v.

(44) MARTÍNEZ FERRANDO, Id., v. I, p. 96, doc. núm. 586. Entre altres, els llocs que van rebre aquesta lletra van ser Poblet, Santes Creus, Alcover, Vilafranca del Penedès i Vila-rodona.

passar de Cervera, el que va comportar la caiguda de Lleida en mans de Joan II el 6 de juliol.

Mentre, Pere IV va aconseguir algun petit èxit que va procurar de difondre força per aixecar la moral dels llocs fidels al Principat, tal com és el cas de l'ocupació de Tarroja de Segarra. El 23 de juny, des de Cervera Pere IV informava Alcover —entre d'altres llocs— d'aquest fet d'armes i els encarregava de celebrar processons i oracions, tot confiant en la victòria final⁽⁴⁵⁾.

Amb tot, els alcoverencs no podien restar pas tranquils, sinó que sembla més bé que els enfrontaments havien de sovintejar a causa de les incursions que feien les hosts de Joan II. D'aquests fets només tenim coneguda una sola notícia, però és prou explícita com per saber el grau de violència que vivia la vila. El dia 5 de juliol i des de Cervera, Pere IV lliurava a l'alcoverenc Domènec Roig de tots els censos, qüestions i altres drets que aquest veí era obligat a pagar al comte de Prades pel seu mas i terres a la partida de Rescaç. Aquesta gràcia se li va concedir per les moltes vexacions que havia patit a mans de l'enemic en caure presoner, per l'elevada quantitat que se l'exigí per alliberar-lo i també en consideració de què el seu mas havia estat destruït en les incursions de les hosts de Joan II⁽⁴⁶⁾.

L'OCUPACIÓ DE LA VILA

Després de la caiguda de Lleida, Joan II va marxar vers el Camp de Tarragona. Seguint aquest camí van ser ocupats Verdú, Guimerà i Barberà. El dia 12 d'agost el rei ja era a Valls, des d'on concedia un privilegi a aquesta vila per poder cobrar un impost sobre el pa, el vi, la carn i altres mercaderies per espai de vint anys⁽⁴⁷⁾.

Aquest mateix dia l'arquebisbe emprava gent dels llocs del Camp per marxar «*al Real qui és, o s'espere, sobre Alcover*»⁽⁴⁸⁾. El setge definitiu, doncs, s'havia d'establir entorn d'aquesta data.

I la vila va resistir uns quants dies. Mentre, el dia 18, el rei va donar la vila en feu al capità Rodrigo de Perea que també partici-

(45) Id., v. I, p. 129. Els llocs que van rebre aquesta lletra van ser, entre altres, Barcelona —la universitat i els diputats—, Vic, Castelló d'Empúries i Alcover.

(46) Id., v. I, p. 135, doc. núm. 869.

(47) MORAGAS, Id., p. 64, doc. núm. 24.

(48) AHCR, Llibre del Consell, v. I, f. 301r.

pava al setge i, el dia 19, davant la resistència de la vila, el rei va escriure a Poblet perquè li trametessin una bombarda⁽⁴⁹⁾.

El dia 21 la bombarda devia haver arribat davant d'Alcover i els seus trets devien ser fonamentals per enderrocar una part de la muralla que havia de permetre l'assalt a la població⁽⁵⁰⁾.

¿Què és allò que va passar aleshores? La interpretació tradicional ens diu que hi va haver una gran resistència fins el final. ¿Va ser, però, així? Tenim versions aparentment contradictòries. Heus aquí la versió dels fets que ens dona Zurita: *...y entrado por combate a Barberà, el Rey fue a poner su campo sobre Alcober, lugar, que sobre todos los otros se quiso señalar en dicho, y en hecho en su rebelión y dióse a merced del Rey, y algunos vezinos fueron castigados, y otros perdonados, y el lugar, como escribe un autor de aquel, y conforma con él Gonçalo Garcia de Santa Maria, que concurrió en los mismos dias, y dexaron particulares relaciones desta guerra, por la señalada malicia de tan pequeño pueblo, le fue mudado el nombre, aunque siempre permaneció el antiguo*»⁽⁵¹⁾.

Segons aquesta versió, doncs, la vila va acabar rendint-se, o si més no vegem com diferencia el cas de Barberà «*entrado por combate*», del d'Alcover «*dióse a merced del Rey*» i la seva afirmació sembla avalada pel testimoniatge de dos coetanis.

En canvi Blanc ens diu que el «*rey hi anà ab companyia de aquest archebisbe [Pere d'Urrea] ab molta gent de peu y de cavall, y los posà siti en forma, y rompent la muralla entrà la vila a força de armes, la saquejà y destruhí y penjà los jurats y altres de casa la vila sobre lo hun dels portals d'ella, y manà que se li mudàs lo nom y no.s digués més Alcober, però sempre a retingut lo nom antich*»⁽⁵²⁾.

L'únic document conservat que ens parla d'aquests fets ens diu el següent: «*...consta a tot lo univers la Regia maiestat per redentió e recuperatió de aquesta vila personalment ésser estada ab tota la potentia sua a siti sobre ella hon subsiguí après dies alguns fets per força entrada e ab públich a crida a sacho maior condepnada no solament totes robes e bens dels poblats més totes les persones les dones acceptades hon esdevingué a lo sacomaior per temps de cinc dies a tot lo exèrcit fonch llesenciat (...) en forma que cosa de ninguna espècie en*

(49) CORTIELLA, Id., pp. 376 i 441, doc. núm. 54.

(50) Es conserva a la vila el carrer de la Bretxa on, segons la tradició, es va esberlar la muralla i van penetrar els enemics.

(51) ZURITA, Id., v. IV, llib. XVII, Cap. LVII.

(52) BLANC, Id., v. II, p. 113.

la vila no resta ni romangue ans com a terra dessabitada e deserta...»⁽⁵³⁾. Pensem que es tracta d'un text força exagerat, com intentarem demostrar més endavant.

¿Què va passar, realment? ¿La vila va ser presa o bé es va donar? Més que contradictoris, volem creure que es tracta d'uns textos complementaris. Així, resta indubtable que la vila fou sotmesa a un gran setge i atacada amb trets de bombarda, que destrossaren una part de la muralla, ara bé, ¿es va arribar a produir l'assalt de la vila? És molt probable que certament hi hagués algun assalt i s'arribés a ocupar una part de la muralla, però si acceptem Zurita, haurem d'interpretar que davant la situació insostenible en què aleshores es trobava Alcover, amb la muralla presa per l'enemic, la vila va optar per la rendició abans que la destrucció total.

També resta clar el càstig rebut: la vila va ser donada a sac durant cinc dies, la universitat, com a institució, va ser castigada, car va perdre tots els privilegis que tenia, així com també va perdre els càrrecs de batlle i jurats i només restarien regidors⁽⁵⁴⁾, algunes persones van ser castigades –hom diu que a les forques– i d'altres perdonades. Finalment la vila va perdre el seu nom⁽⁵⁵⁾, que no recuperaria fins a uns anys més tard. En alguns casos el càstig va ser cruel, com és el cas del bombarder alemany Gotier, o Gualter, que va ser fet presoner i li van tallar les mans i encara el cegaren⁽⁵⁶⁾.

ELS TEMPS IMMEDIATS

Anem a resseguir breument els temps immediatament posteriors a la desfeta d'Alcover. Hom ha dit sempre que la vila va perdre el seu nom i va quedar abandonada durant força anys. ¿És cert? No. O bé, almenys, no és cert del tot. Diuen Zurita i Blanc que el

(53) Segons la transcripció de BERTRAN: *Documents per a la història*, a «Butlletí del Centre d'Estudis Alcoverencs», núm. 1, (1978), pp. 24-26.

(54) Id., p. 25: «tots altres costums privilegis e institucions que tenir solia e per alguna execució de aquest consell per alguns temps la vila no fonc anomenada Alcover axí com era abans ne tingué bale ni jurats més solament regidors».

(55) El canvi de nom d'una població com a càstig no era una pràctica habitual, però no ens trobem tampoc davant d'un cas únic. Joan II també va fer canviar –amb tant d'èxit com en el cas d'Alcover– el nom de La Bisbal d'Empordà, que va passar a nomenar-se «Campreal». (MARTÍNEZ FERRANDO: *Pere de Portugal «Rei dels catalans» vist a través dels registres de la seva cancelleria*, p. 78).

(56) MARTÍNEZ FERRANDO: *Catálogo*, v. II, p. 138, doc. núm. 2790.

nom d'Alcover mai no es va perdre. Certament, a la documentació local dels anys immediats a la desfeta es constata com no hi ha cap altre nom que el d'Alcover, fins i tot en els tractes amb el Capítol tarragoní⁽⁵⁷⁾. El nom de la vila, doncs, podia ser prohibit, però sempre va seguir essent utilitzat.

¿La vila va quedar abandonada? No pas totalment. Cal pensar que amb els combats i la posterior repressió molta gent es faria escàpol i molts d'altres moririen. No ho podem saber. Els protocols que s'han conservat corresponents als temps immediats del desastre ens donen una certa clarícia sobre la situació de la vila⁽⁵⁸⁾.

La vila era governada per un capità-regent imposat per l'arquebisbe com a senyor de la vila (el 1465 el capità era el donzell Jaume Martí), ajudat per alguns prohoms de la mateixa població; el rector i el vicari van ser canviats, i hi havia un cert nombre de veïns que devien mantenir una activitat econòmica mínima. De fet, des del desembre de 1464 fins l'octubre del 1465 no trobem documentat res més que testaments i no és fins aquest darrer mes que trobem la primera venda de terres.

Però la presència dels testaments i dels posteriors inventaris de béns, ens permeten dubtar de la realitat dels cinc dies de saqueig i de la destrucció total, ja que en aquests inventaris no només ens consten robes i mobles sinó també, en alguna ocasió, objectes d'argent. ¿Va ser doncs un saqueig selectiu?, ¿o és que molts veïns van poder salvar els seus béns amagant-los o treient-los a temps de la vila?

La vila, tan reduïda com era passava gana, probablement per manca de braços per treballar la terra. Pel novembre del 1465 van haver d'emprar vint-i-cinc quarteres de forment a un prevere comensal de Tarragona –Jaume Campaner–, un forment que no va poder ser retornat fins el 24 d'agost del 1467, quasi dos anys més tard⁽⁵⁹⁾, el que ens demostra les dificultats que passaven.

La vila, de fet, sembla ser que no va començar a retornar a la normalitat fins el 1476, moment que l'arquebisbe li va restituir els privilegis⁽⁶⁰⁾.

(57) AHAT, Man. Not. 1464-1465. Passim.

(58) Id., passim.

(59) Id., f. 16v i paper solt.

(60) BERTRAN, Id., p. 24.

CONCLUSIONS

La vila d'Alcover va mostrar en aquesta guerra un comportament excepcional, resistint pràcticament en solitari no res menys que divuit mesos. Com diu Zurita, Alcover és el *«lugar que sobre todos los otros se quiso señalar en dicho, y en hecho en su rebelión»*. Va resistir almenys dos setges i va caldre un tercer setge, amb la presència del mateix rei, Joan II, per aconseguir la rendició de la vila. Alcover va sortir terriblement malmesa d'aquesta experiència. Primerament per la llarga resistència, després pel saqueig i la repressió. I com a conseqüència d'aquests fets, la vila restà inermes, sense alè, durant molts anys, i el càstig imposat per la senyoria no va ser retirat fins dotze anys més tard. Són uns fets que per la seva magnitud, a nivell local, restaren a la memòria col·lectiva de la població durant segles i arribà als temps moderns com un mite, magnificat per la versió fantasiosa que va publicar Cosme Vidal a finals del segle XIX.

EZEQUIEL GORT i JUANPERE